

מכת בכורות

1. ילקוט שמעוני תורה פרשת בא רמז קצט

ועברתי בארץ מצרים [י"ב, י"ב] אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף וכו'.

2. טור אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן סו

ואיתא בירושלמי צריך להזכיר באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכת בכורות וצור ישראל וגואלו

3. משנה ברורה סימן סו ס"ק נג

כתב הטור בשם הירושלמי צריך להזכיר באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכות בכורות עי"ש ומשמע ברשב"א ברכות י"א דלעכובא הוא אפילו דיעבד [וצ"ע מברכות י"ד ע"ב בגמרא והא בעי לאדכורי וכו' ושרנו לך ר"ל מי כמוכה עד סוף הברכה וכפרש"י דלפ"ז חסר מכות בכורות ודוחק לחלק בין שחרית לערבית ואולי נוסח אחר היה להם בסוף שהיה בתוכו ג"כ ספור מכות בכורות וגם מירושלמי ברכות פ"א הלכה ו' משמע קצת דהוא רק לכתחלה עי"ש וצ"ע למעשה]

4. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יד עמוד ב

והא בעי לאדכורי יציאת מצרים! - דאמר הכי: מודים אנחנו לך ה' אלהינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדינתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך.

5. טור אורח חיים הלכות פסח סימן תע

גרסינן במסכת סופרים הבכורות מתעניין בערב פסח והטעם זכר לנס שניצולו ממכת בכורות

6. אברבנאל פרשת בא

השאלה הה' באמרו ועברתי בארץ מצרים וגו' והיה הדם לכם לאות וגו' וראיתי את הדם ופסחתי וגו' כי אם היה במכת בכורות הפועל השם בעצמו לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח איך היה צריך יתברך לאות כדי שיזכור להצילים ואין שכחה לפני כסא כבודו. ומאמר ראיתי את הדם ופסחתי מורה שאם לא יראהו יהיה בהם נגף ואיך יתכן זה כי הנה המצריים היו ראויים לנגף ההוא מפני מה שהרעו לישראל אבל ישראל למה יומת מה עשה ועם היתה המכה ההיא בהשגחה איך יוכללו בה כצדיק כרשע והלא בשאר המכות שהיו על ידי אמצעיים הפלה השם בין ישראל בין מצרים ולא נענשו עמהם ולא שמו אות בבתיהם ולמה אם כן במכה הזאת היתה ההפלאה בתנאי אות הדם על הבתים בהיות הפועל בה הוא היודע ועד ית'.

7. משנה ברורה סימן תע ס"ק י

ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת מ"מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפנייהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואח"כ עושין סעודה:

8. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תע סעיף ב

ונוהגין כשהאב בכור, האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן; ואם אין האב בכור, הוא מתענה בעד בנו עד שיגדל.

9. שמות פרשת בא פרק י פסוק כז - כט

(כז) וַיִּסְתַּק יִלְקָח אֶת־לֵב פְּרָעָה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם:

(כח) ויאמר לו פרעה לה מעלי השמר לך אל-תסוף ראות פני לוי ביום ראיתך פני תמות:

(כט) ויאמר משה בן דבֶרֶת לא־אסף עוד ראות פניך

10. שמות פרשת בא פרק יא פסוק א, ד

ויאמר יְהוָה אל־מֹשֶׁה עוד נגע אֶסֶד אָבִיא עַל־פְּרַעֲה וְעַל־מִצְרַיִם אֶסְרִי־לָן וְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשִׁלְחוֹ
כִּלְיָה גֵרֶשׁ וְגֵרֶשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה:

ויאמר מֹשֶׁה זֶה אָמַר יְהוָה כְּחֻצַּת הַלַּיְלָה אָנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם...

11. רש"י שמות פרשת בא פרק יא פסוק ד

יאמר משה כה אמר ה' - בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו:

12. רמב"ן שמות פרשת בא פרק יא פסוק א

בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה, שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו, לשון רש"י. וכן אמרו רבותינו (שמו"ר יח א) קפץ עליו האלהים, כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי, ואתה מוצא שלא דבר הקדוש ברוך הוא עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה, מנין, כצאתי את העיר וגו' (לעיל ט כט), ועכשיו קפץ הקדוש ברוך הוא ודבר עם משה, שנאמר עוד נגע אחד וגו'.

13. שמות פרשת שמות פרק ד פסוק כא - כג

(כא) ויאמר יְהוָה אל־מֹשֶׁה בְּלִקְתֶּךָ לְשׁוּב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל־הַמִּפְתִּיחַיִם אֲשֶׁר־שָׁמַתִּי בְּיַדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי
פְּרַעֲה וְאָנִי אֶחְזַק אֶת־לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת־הַעַם:

(כב) וְאִמְרַתְּ אֶל־פְּרַעֲה כֹה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל:

(כג) וְאָמַר אֵלֶיךָ שִׁלַּח אֶת־בְּנִי וְעַבְדִּנִי וְתַמְאֵן לְשִׁלְחוֹ הִנֵּה אֲנִי הֹלֵךְ אֶת־בְּנֶךָ בְּכַרְךָ:

14. רש"י שמות פרשת שמות פרק ד פסוק כג

שלח את בני וגו' הנה אנכי הרג וגו' - היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה...

15. שמות פרשת שמות פרק ה פסוק ג

ויאמר אֱלֹהֵי הַעֲבָרִים נִקְרָא עָלֵינוּ גִלְגָּה לֹא דָרָךְ שְׁלִשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבַּחַה לְיְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגַּעֵנוּ
בְּדָבָר אֶו בְּחָרֵב:

16. רש"י שמות פרשת שמות פרק ה פסוק ג

פן יפגענו - פן יפגעך היו צריכים לומר, אלא שחלקו כבוד למלכות. פגיעה זו לשון מקרה מות היא:

17. חזקוני שמות פרשת שמות פרק ה פסוק ג

בדבר או בחרב כאן עשה משה מצותו של הקדוש ברוך הוא להתרות בפרעה בתחלה במכת בכורות כמו שפרש"י גבי הנה אנכי הורג את בנך בכורך.

18. שמות פרשת בא פרק יב פסוק ו

והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת־ישראל בין הערבים:

19. תלמוד בבלי מסכת זבחים דף נו עמוד ב

הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא למנויו, ואינו נאכל אלא צלי.

20. משנה מסכת עדויות פרק ב משנה י

משפט דור המבול שנים עשר חדש משפט איוב שנים עשר חדש משפט המצריים שנים עשר חדש משפט גוג ומגוג לעתיד לבא שנים עשר חדש משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש שנאמר (ישעיה י"ט /10/) והיה מדי חדש בחדשו

21. רמב"ם הלכות תשובה פרק ו הלכה ג

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה, הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה וגו', ... לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה, לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו, ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא אין אתה משלח שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתך, כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקדוש ברוך הוא התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו,

22. שמות פרשת וארא פרק ז פסוק ג

ואני אקשה את לב פרעה והרבייתי את אֶת־אתני ואת־מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:

23. רש"י שמות פרשת וארא פרק ז פסוק ג

מאחר שהרשיע והתריס כנגדי, וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי עבודה זרה לתת לב שלם לשוב

24. רמב"ן שמות פרשת וארא פרק ז פסוק ג

כך פרעה הרשע, כיון ששגר הקדוש ברוך הוא אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך:

25. בראשית פרשת לך לך פרק טו פסוק יד

וגם את־הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואסר־יגן יצאו בְּרַגְלֵשׁ גְדוּל:

26. שמות פרשת וארא פרק ז פסוק א

ויאמר יקוּל אל־מִשָּׁה רָאָה נִתְּפִיךְ אֱלֹהִים לַפְרָעָה..

27. רש"י שמות פרשת וארא פרק ז פסוק א

נתתיך אלהים לפרעה - שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין:

28. גר"ז שם

פירוש הדבר, כי המכות לא היו למטרה שישלח את העם, רק כי כך נאמר בברית בין הבתרים וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנוכי וארחי כן יצאו... והיה צריך להיות תחילה הדין על פרעה ועל מצרים, ואחרי כן היציאה, ולכן מינה הקב"ה את מרע"ה לדיין ושופט לרדותו במכות ויסורין הראויין לו, שיקויימם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, והיתה זאת הכנה ליציאתם... הרי דהמכות היו בגדר משפט ודין, ולא למטרת שילוח. ולכן כתיב בכל מכה ומכה פרעה לחוד ועבדיו לחוד ועמו לחוד, כי לכל אחד בפ"ע היתה המכה והדין כפי מה שנתחייב, ופשוט.

29. רמב"ן שמות פרשת בא פרק יג פסוק טז

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כולם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויפול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה:

ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר (שם ט ט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה:

ובעבור כי הקדוש ברוך הוא לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון....

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א, ולעיל ו ב). ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות..

30. אלשיך על שמות פרשת וארא פרק ז פסוק טז

אך יאמר הנה אמרתי לך (ה א) כה אמר ה' שהוא הודעת מציאותו יתברך, אלהי ישראל הוא העיקר השני, שלח כו' הוא השלישי...

31. שמות פרשת בא פרק י פסוק ב

ולמען תספור באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי גם וידעתם כי אני ייגוק:

32. מלבי"ם שמות פרשת וארא פרק ז פסוק יד

המכות נחלקו לג' סדרים, כמ"ש ר"י היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב, ומכה אחרונה שהיא מכת בכורות היא חוץ מן הסדרים, כי תכליתה היה שישלח את ישראל, ואז נתרצה לשלחם, אבל תשע הראשונות לא היה תכליתם לשלח את ישראל כי ה' חזק את לבו שלא יאבה לשלחם, רק היה תכליתם להודיע לכל העולם שיש אלוה, ושהוא משגיח על העולם, ושהוא בעל היכולת מאין כמוהו,

33. אור החיים שמות פרשת שמות פרק ד פסוק כב

כה אמר ה' בני בכורי. צריך לדעת כונת נבואה זו שלא בזמנה. גם במה שמר לבל יטעה משה ויאמר נבואה זו לפרעה בפעם ראשונה בעמדו לפני פרעה...

עוד אפשר שאם היה פרעה מתזיק לבו לשלח ישראל ולא היה מדבר דברים נגד כבודו יתברך כאומר (לקמן ה' ב') מי ה' היה ה' מביא עליו מכת בכורות תיכף ומיד ולא היה משביעו כוסות התרעלה, וזה הוא שרמז ה' למשה באומרו ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם פירוש שהחזק הוא שלא ישלח שאם ישלח אפי' מכת בכורות לא תבא עליו, וכשלא יהיה אלא מניעת שלוח העם יהיה לו לצרה מכת

בכורות, אבל אחר שנגע בכבודו יתברך יבואו עליו מכות גדולות ונאמנות, וכן תמצא שאמר ה' (לקמן ט ז) בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי וגו':

34. הגדת בית הלוי

אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו, אלו עשה באלהיהם ולא הרג את בכוריהם דיינו. ולכאורה צ"ע דהא בשפטים כבר נכלל כל עשר המכות וגם מכת בכורות בכללם, וא"כ למה חזר ושנה מכת בכורות. וכן צ"ע למה הפסיק בין שפטים דהיינו המכות לבין מכת בכורות ב"ועשה באלהיהם". ונראה, דהנה כתיב (בראשית טו, יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ופירש"י דן אנכי בעשר מכות ובשמות (ז, א) עה"פ ראה נתתיך אלהים לפרעה פירש"י שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין. ופירוש הדבר, [ע' לעיל גר"ז על התורה] ... וזהו גם "עשה באלהיהם" שבשעה שנפרע מאומה נפרע מאלהיה, כדאיתא בחז"ל, והיינו דזהו חלק מהדין על האומה, וא"כ מה דאמר ועשה באלהיהם לא הוי הפסק אלא המשך לשפטים שהזכיר קודם. אבל במכת בכורות מבואר בשמות (ד, כג) שלח את בני יעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכרך, והיינו דבזה היה חלוק מכת בכורות משאר המכות דמכת בכורות חוץ ממה שהיתה דין היתה גם כדי שישלח את ישראל ממצרים ולכן הזכיר בכורות לחוד. ובזה מובן גם מה דקשה הא מכת בכורות היתה המכה האחרונה ולמה אמר לו מכה זו לפני כל המכות (וע"ש ברש"י), ולהנ"ל א"ש דמכה זו היתה למטרה שישלח את בני"ו ולכן התרה בו ע"ז יחד עם בקשת השילוח...

35. רש"י שמות פרשת יתרו פרק יח פסוק ט

על כל הטובה - טובת המן והבאר והתורה. ועל כולן אשר הצילו מיד מצרים, עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים, שהיתה הארץ מסוגרת, ואלו יצאו ששים רבוא:

36. תרגום אונקלוס שמות פרשת בא פרק יא פסוק א

אמר יי למשה עוד מכתש חד איתי על פרעה ועל מצרים בתר כן ישלח יתכון מכא..

37. ספר בית אהרן שמות שם

עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים. בת"א מתרגם על מצרים ושינה תרגומו שבכל מקום שמדבר במצרים מתרגם מצראי, ויתכן שנגע מכת בכורות היתה נגע גם אל ארץ מצרים שהכח שפרעה היה יכול לקשר את ישראל אל ארץ מצרים שאין עבד יכול לצאת משם היה ע"י כח הבכורות שהם היו כהני הע"ז וכח הרוחני של ארץ מצרים, וכן נראה מלשון ברכת אמת ואמונה המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם, היינו שע"ז שיבר את כח מצרים, וגם מכת בכורות היתה מכה כללית לעם מצרים שאבדו את הכח הרוחני שלהם, ולכן תרגם מצרים.

38. אברבנאל פרשת בא

ואומר שכבר אמרו חכמים שהגופים התחתוני' שבעולם השפל קשורים עם הגופים העליונים השמימיים ומושפעים מהם וכ"ש בעניני התבואה וההויה והפס' וכמ"ש (שם ל"ג) וממגד תבואה שמש וממגד גרש ירחים ועליו נאמר כמו שדרשו חז"ל הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ עד שמפני זה ה' לכל אומה מהאומות ולכל ארץ מהארצות מזל מיוחד בשמים ישפיע עלי' כמאמר דניאל שר מלכות יון שר מלכות פרס וכמו שכתב הראב"ע על פסוק אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים והי' המזל השולט במצרים הוא מזל טלה ולכן היו המצריים עובדים אותו ומכבדים את צורתו וכמו שאמר כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר (שמות ח' כ"ב) הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו לפי שהיו חושבים שמזל טלה ישפיע ברכות וטובה באמצעות הכבוד והעלוי שיעשו למקנה שנקראה שמו עליו והוא בצלמו כדמותו וידוע בחכמת התכונה שמזל טלה הוא בכור והגדול שבי"ב מזלות האפודה בכחו ובגבורתו ובחדש ניסן הוא בכחו הגדול כי הוא מזל הצומח ותכלית גבורתו הוא ביום י"ד עד יום ט"ו ועל ידי השמש העומד אז עמו במחציתו ולכן מנאוה התוכנים ראשון לכל המזלות

... אמנם בעבור שהיו המערכות העליונות מסבבות העבדות לישראל במצרי' הצריך הקדוש ב"ה בכבודו ובעצמו לפקוד על צבא המרום במרום לבטל כח מזל טלה בליל' שהוא ועל זה אמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולהיות המזל ההוא שולט בבכורי מצרים כמו שהוא בכור וגדול מכל מזלות האפודה נמשכה אחר משפטו מכת בכורות שהא ב' תליא ולכן נלקו כל הבכורות כלם מבכור פרעה עד בכור השבי ועד בכור בהמה שכלם לקו לא להיות בכור השבי ובכור בהמה חטאים בעבדות ישראל אלא להיותם בכורות ובהלקות בכור המזלות היה מחוייב שכל הבכורות מאי זה מין ועם שיהיו בהיותם במצרים מקום שולטנות המזל ההוא ילקו עמו הנה אם כן נלקה מהכח הבב"ת כדי שיצאו ישראל ממצרים ומתו הבכורות בהלקות המזל הבכור המורה עליהם והנה היו בכורי ישראל גם הם נכללים במכה הזאת אם כפי הסדור הטבעי כיון שהיו בכורות ונלקם מזלם והם היו במצרים ואם כפי שורת הדין ומשפטו לפי שגם הם היו עובדים למזל טלה במצרים ולכן הי' ראוי שילקו עמהם ומפני זה כדי להציל את ישראל מהמכה ההיא צוה אותם במצות הפסח

39. מדרש פתיחה למסכת שמחות

(שמות י"ב:כ"ט) ויהי בחצי הלילה והי' הכה כל בכור בארץ מצרים וגוי' וכתוב (במדבר ח"י"ז) כי לי כל בכור [וגוי'] ביום הכותי כל בכור וגוי' (ואתה משיב) א"ר יוחנן אע"פ שהכה אותם מכת מות מחצי הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודע את אמו אף הקדוש ברוך הוא אמר אודיע לבני המיתה המשתקת הזאת ששונאיהם היאך מתים בה אלא תשמור נפשותם עד הבוקר כדי שיראו בני בשונאיהם... הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר

40. נחלת יעקב שם

ויהי בחצי הלילה כו'. יש לדקדק למאי הביא הר' דרשה להתחלת מסכת זו כיון דאין בזה הדרוש נפקותא לענין דינא. ונ"ל ליישב דמן דרשה זאת יש סמך וראיה להתחלת מסכת זו. והוא ע"פ גמרא דסנהדרין דף ל"ט ע"א שאל האי מינא לר' אבהו אלהיכם כהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה כי קבר למשה במאי טבל וכ"ת במאי הא כתיב מי מדד בשעלו מים א"ל בנורא דכתיב כי הנה הי' באש יבא ומי סלקא טבילותא א"ל אדרבה עיקר טבילותא בנורא הוא דכתיב כל אשר לא יבא באש תעבירו במים ע"ש פרש"י. וכתבו תוספות הא לא קשה ליה היאך נטמא דישאל נקראו בנים למקום ע"כ. ולפ"י יש להקשות גבי מכת בכורים דכתיב והי' הכה כל בכור שהוא בעצמו ובכבודו המית אותם כדרשות המגיד אני הי' ולא השליח א"כ קשה קושית תוס' היאך טימא עצמו וע"ז לא שייך תירוץ תוספות. אמנם אי אמרי' דגוסס הוי כחי לכל דבר א"כ לק"מ כיון דמכח רומיא דהני קראי מוכח דהקב"ה שווי' גוססים א"כ לק"מ קישית תוספות דהרי לא טימא להן במותן. ומעתה מקושר ומחובר הדק היטב דרשה זו להתחלת המסכת כיון דהחיל במסכת זו הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר וקשה מנ"ל הא לכן הקדים דרשה זו דמוכח מרומיא דקראי דהקב"ה שווי' גוססים א"כ מוכח דגוסס הוי כחי דאם לא כן תקשה קושית תוס' היאך טימא להן אע"כ דגוסס הוי כחי:

41. גר"ח בהגדת בית הלוי

על גאולתנו ועל פדות נפשנו, הנה אמר הגר"ח דחלוקה גאולה מפדיון בעיקרה וביסודה, דלשון גאולה מצאנו לגבי שדה אחוזה דחוזר ביובל כדכתיב גאולה תהיה לו, והיינו דלשון גאולה הוא לשון של העברת רשות בעלמא, משא"כ לשון פדיה מצאנו גבי פדיון מע"ש ופדיון הקדש, והיינו דלשון פדיה הוא חלות בחפצא דבעצמותה נשתנה בה דמקודם היתה הקדש ועכשיו היא חולין. והנה בעבדות ישנם ב' דברים, א' דין עבדות שהוא עבד בעצם אע"פ שאינו עובד ומ"מ הרי עבד, ועוד שעובד במציאות ולזה לא צריך שיהיה לו דין עבד, וביציאת מצרים הרי היו ב' הדברים, א' עצם זה שהקב"ה הוציאנו שלא נעבוד לפרעה בפועל, ועוד שביציאת מצרים נאמר עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ודרשו ולא עבדים לעבדים, דנאמר בזה דכלל ישראל בעצמותם נעשו לבני חורין שאינם יכולים עוד להיות עבדים בחפצא, וזהו מה שאומרים בתפילה ממצרים גאלתנו, הכוונה שאין אנו עובדים עוד לפרעה דע"ז שייך לשון גאולה, ומבית עבדים פדיתנו, היינו דחל עלינו שם בני חורין ובעצם החפצא נפדינו מדין עבד, וראיה לזה מילקוט פ' בא (סי' ר"ח) שאמר משה לפרעה אמור הרי

אתם ברשותכם הרי אתם עבדיו של הקב"ה, התחיל פרעה צווח לשעבר הייתם עבדי, ומדאמר משה לפרעה שישחררם ע"כ דהיה להם דין עבדים בעצמותם, ע"כ מהגר"ח.

42. אדרת אליהו דברים פרק יג פסוק ו

המוציא אתכם מארץ מצרים והפוך מבית עבדים. שב' גאולות היה ביציאת מצרים אחד בלילה והוא אתחלתא דגאולה שאמר משה לפרעה בלילה אם תרצה לפטור מיד מן המכות אמור להם בני חורין אתם. ולמחרת בעצם היום יצאו ממצרים ביד רמה. ועל גאולת לילה היה פדיון של ישראל ממכת בכורות כמ"ש כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת. וגאולה של יום הוא ביד רמה בחזקה לכך אמר המוציא אתכם ממצרים והוא ביום וזהו המוציא בעל כרחם. והפוך. הוא גאולת לילה שנתנו פדיון. וכן נאמר בישיעה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל. ידי מפדות. הוא גאולה שע"י פדיון כמו במרדכי שניתן המן תחתיו. ובמצרים ניתנו בכוריהם תחת בכורי ישראל. לכך אמר לשון פדיון.

43. חזקוני שמות פרשת שמות פרק ד פסוק כב

בני בכרי ישראל כל האומות בני הם, אבל ישראל חביבים לפני יותר מכולם והם הבכור, שהם עלו במחשבה להבראות קודם שום אומה

44. רש"י במדבר פרשת שלח פרק טו פסוק מא

פתיל תכלת - על שם שכול בכורות. תרגומו של שכול תכלא. ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב

45. אור החיים במדבר פרשת שלח פרק טו פסוק לט

כתבו התוספות מה שמדמה חותם של טייט לציצית שכך עושים לעבדים והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי ה' כדאיתא במסכת שבת (נז ב) כבלא דעבדא תנן עד כאן, ירצה במאמר והיה לכם לציצית לצד שהם עבדים לה' והעבד עושה כבלא יהיה לכם סימן זה לכבלא דעבדא, ואמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' פירוש כשיביטו בסימן עבדותם יתנו לב שאינם בני חורין לעשות כחפצם במאכלם במלבושם בדיבורם ובכל מעשיהם כעבד שאימת רבו עליו ולעמוד בשעה שהאדון מצוה לעמוד ולעשות כל מלאכות אשר צוה ה' לעשות,

46. הגדת בית הלוי עבדים היינו

מה שביאר בשם הגר"ח דחוץ ממה שעבדו ישראל בפועל במצרים, היו גם עבדים בחפצה, שהיה עליהם שם של עבדים, ועם יציאת מצרים שחרר אותם פרעה לגמרי...

47. הגדת אש תמיד מאמר א

עיקר החינוך הוא הדוגמא האישית - כל זה מביא אותנו לומר יסוד חינוכי חשוב ביותר, הנה עיקר עבודת חינוך ההורים את ילדיהם געשית באופן שמראים להם דוגמא אישית בעצמם, פעמים שילד מתנהג שלא כשורה ורוצים להדריכו ולחנכו שילך בדרך טובה, יש הצועקים עליו ומוכיחים אותו על מעשיו הרעים ומטיפים לו תוכחות מוסר ולפעמים אף יכוהו בשבט, וכבר נודע כי אין זה חינוך יעיל, ואינו מחזיק לזמן רב, ואף לזמן מועט אינו מועיל על פי רוב, כי עיקר החינוך הראוי הוא הדוגמא האישית שמראה האב לבנו והרב לתלמידו, על ידי התנהגות נאותה שמתנהג הוא בעצמו, וכאשר יישר הוא דרכיו ויטיב אורחותיו, יראהו בנו אשר הולך לאורו, וילמד ממעשיו ללא צורך בעמל פה ויגיעת החינוך.

בכור הוא הדוגמא של כל הבית - על פי זה יש לומר, שעיקר הדוגמא האישית שמשפיעה על בני הבית באה מהבן הבכור, כי ההורים אינם בני גילם של הילדים, ובאופן טבעי קיים מרחק מסוים בין הילדים להורים, בודאי שהילד מביט בהוריו ולומד מהם ומתחנך על ידם, אבל עיקר הדוגמא האישית מגיעה

1 דרך האח הבכור, שעניי שאר הילדים נשואות אליו ולומדים מהתנהגותו, עוקבים אחריו ומחקים את מעשיו.

המציאות מראה כי בבית שיש בו הרבה ילדים, והאח הבכור, לא עליו, סטה מן הדרך, הרבה פעמים יגרמו מעשיו גם לילדים הבאים אחריו שילמדו ממנו וילכו אחריו. מאידך גיסא, אם הבכור הולך בדרך טובה ומעשיו ראויים וישרים, התנהגותו משפיעה על החינוך של שאר הילדים והצביון של הבית. אם כן מתבאר, שהאח הבכור הוא הסמל והיסוד לדוגמא האישית, המשפיעה מעצם התנהגותו ומעשיו על כל המשפחה והסביבה.

לפי זה כבר אפשר להבין, שכל הרשעות שנהגו המצרים כלפי ישראל, חדרי צריכה להיות לכך סיבה, כל אותם אנשים שעינו ושיעבדו את בני ישראל ברשעות ואכזריות עצומה, הרי לא התחילו זאת מעצמם, הם ראו כן אצל אחרים ולמדו ממעשיהם. אם כן, אפשר לומר שהכל היה בסופו של דבר, מחמת הבכורים שהם היו דוגמא לכולם, ומהם ראו ולמדו, והתגלגל הדבר הלאה לכל העם כולו. עתה יובן סיבת עונש הבכורות, משום שהם היו הדוגמא האישית שמפעילה את כולם, ולכך הם קיבלו את העונש באופן מיוחד יותר מכולם, כיון שיש לייחס את מעשי המצרים כולם למעשי הבכורים.

והגה גם על ישראל היתה תביעה גדולה במצרים, כמו שכתוב בזוהר הקדוש (פרשת תרומה דף קע ע"ב) שאמרו מלאכי השרת להקב"ה בשעת קריעת ים סוף, "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה". אם כן מבואר שהיתה תביעה על כלל ישראל במצרים, ולכך הם היו ראויים להיענש עם המצרים. וגם אצל ישראל יסוד התביעה היא על בכורי ישראל, שהם גרמו לכך שעם ישראל לא נשאר בדרגתו הרוחנית הקודמת, תביעה זו היתה מופנית כלפי בכורי ישראל, כי אם הם לא היו נופלים ממדרגתם, היתה התנהגותם משפיעה על כולם, ולכן גם הם היו שייכים במכה זו, אלא שרצה הקב"ה להציל אותם, ולכן נתן לבני ישראל את מצות נתינת הדם על המשקוף והמזוזות לסימן שיפסח על הבתים.

לפי זה יובן היטב מה שעושים תענית זכר לנס שניצלו ממכת בכורות, ולא עושים יום משתה ושמחה, כי רצו לקבוע שיהיה ערב הפסח יום של חשבון נפש לכל בכור ובכור על מעשיו, ויחשוב בעצמו שהמשמעות של המעשים שלו גדולה ואחריותו על אחיו ומשפחתו דוגמא טובה והשפעה חיובית על הסביבה. כבידת משקל, לכן צריך להתענות ולחשב מעשיו כיצד יתנהג ויהיה תענית הבכור דוגמא אישית חיובית לאחיו.

מעתה יש להבין את המנהג שנהגו לערוך סיום מסכת בתענית זו, שכיון שנתבאר שכל התענית הזו עיקרה לתת זמן לבכור שייטיב את הנהגתו ויתן דוגמא אישית חיובית לכל משפחתו, אם כן בכך שהבכור מסיים מסכת ומראה לאחיו ולכל הסובבים אותו שזהו הדבר החשוב והמעולה ביותר, יגיעת התורה וידיעתה, שמחת וחדות התורה, במעשה זה עצמו נותן הוא דוגמא אישית חיובית, ומשפיע הוא על כל בני ביתו וסביבתו שירצו גם הם לדבוק בתורה, ללמוד וללמד ולסיים ספרים ומסכתות אחרים, ובין כך ובין כך נתקיימה עיקרה ויסודה של תקנת התענית ביום זה.

בזה יבואר גם מה שפסק הרמ"א, שאם הבכור קטן מתענה אביו בעבורו, והקשינו, הלא האב אינו בכור, ואיזו שייכות יש לו לתענית בכורות, אבל להנ"ל יובן, כי הן אמנם שהבכור הוא הסמל והדוגמא האישית לכל שאר בני הבית, אבל גם האב נותן דוגמא אישית בבית, וכאשר הבכור קטן, ההשפעה והדוגמא האישית שלו פחותים, ועיקר ההשפעה היא על ידי הדוגמא האישית של האב או האם לכן הם מתענים.

48. דרשה לדורות פרשת ויקרא

One of the fundamental differences between the religious and the irreligious personalities, one of the major factors that makes one person devout and another skeptical, is the approach and the attitude to the significant events of life. If you look upon these major events of your life as mere chance, just luck or happenstance, as "vayikar," an either lucky or

unlucky accident - then that is the mark of an essentially irreligious person, that is the mark of tuma: unclean, irreligious. But if you look upon the events of life as being ordered occurrences, decreed by the supreme intelligence of God, and under His conscious direction, as providence rather than as chance - then that is the indication of a religious personality, that is the spiritual language of a religious person, the language of malakhei hasharet, ministering angels. So whether we see life as chance or as providence, as "vayikar" or "vayikra," depends upon and also determines whether we are religious in outlook or not, whether we speak the language of malakhei hasharet or tuma...

And Balaam and Moses are distinct archetypes. Balaam, the man of "vayikar" and tuma, encounters God, but acts as if he had merely stubbed his toe against an unseen rock, shakes himself off, and goes on his merry way - unchanged, uninspired, passive, with an attitude of arai. Moses, however, the man of "vayikra" and malakhei hasharet, undergoes the same experience as did Balaam – the meeting with God but he conceives of it not as a mere accident, but as a call, as a challenge flung to him from the heavens, as a summons to action, as an opportunity for zeiruz and hiba..

49. משך חכמה דברים פרשת עקב פרק ח פסוק י

ויש להבין מה שאמרו (ברכות מח, ב) "הטוב והמיטיב" ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר וכו'. דצריך הסבר, דעל ענין פרטי תקנו חכמים ברכה קבועה. .. והביאור, דכל ברכת המזון נתקנה על בנין האומה אשר נבנית ציבחר ציבחר באצבע ההשגחה, וזה בהשגחה פרטית במן במדבר, ונדדכו נפשותם כל ארבעים שנה, ולמדו מושכלות אלקים, וכמאמרם (מכילתא בשלח יז): לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן. והיה להם ארץ, וירושלים מרכז הארץ, ובית המקדש ששכן שמו עליו, והתנהג בנסים רצופים תמיד. אמנם "הטוב והמיטיב" תקנו על קיום האומה הבודדת במועדיה להיות הולכת בגולה זה אלפיים שנה, והיא קיימת ברוחה ובהודה ותפארתה, ו"כל כלי יוצר עליה לא יצלח" (ע"פ ישעיה נד, ז). והנה אחר החורבן חשבו כי קיומה בלתי אפשרי, ועתידה לכלות ולנדוד כהצוענים בלא תפארת אדם, כאשר ראו כי בביתר לא נושעו על ידי מלכות בן כוכבא, שגדולי עולם היו מוטעים בו. אמנם כאשר ראו כי עמד מלך חסד אחד, ונגזר עליהם קבורה, כדאמרו ירושלמי תענית. הבינו כי ישראל שה אחד בין שבעים זאבים, ובחסד ה' על ידי מלכי חסד יחליף כח ויוסיף דעת, וכאשר יהמיון גלים לשוטפם יבוא הרוח וישקיטם על ידי מושלי ויועצי ארץ אשר לבבם ביד ה' המלאה חסד. לכן תקנו "הטוב והמיטיב" על קיום האומה. ומקיום האומה הפלאי למדנו כי נאמנו דברי נביאינו ודברי אבותינו אשר הנחילו לנו מורשה באמונת אומן כל ההנהגה האלקית בבנין ירושלים וארץ. לכן המלכיות של הני ברכות תיקנו להזכיר ב"הטוב והמיטיב".

50. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לח עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה, שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים (ועד קצה השמים), כיון שסרח - הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו ומיעטו, שנאמר אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה

51. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צח עמוד א

רבי יהושע בן לוי אשכח לאליהו, דהוי קיימי אפיתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי, אמר ליה: אתינא לעלמא דאתי? - אמר ליה: אם ירצה אדון הזה. אמר רבי יהושע בן לוי: שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי. - אמר ליה: אימת אתי משיח? - אמר ליה: זיל שיליה לדידיה. - והיכא יתיב? - אפיתחא דרומי. - ומאי סימניה? - יתיב ביני עניי סובלי חלאים, וכולן שרו ואסירי בחד זימנא, איהו שרי חד ואסיר חד. אמר: דילמא מבעינא, דלא איעכב. אזל לגביה, אמר ליה: שלום עליך רבי ומורי! - אמר ליה שלום עליך בר ליואי. - אמר ליה: לאימת אתי מר? - אמר ליה: היום. אתא לגבי אליהו. -

אמר ליה: מאי אמר לך? - אמר ליה: שלום עליך בר ליואי. - אמר ליה: אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי. - אמר ליה: שקורי קא שקר בי, דאמר לי היום אתינא, ולא אתא! - אמר ליה: הכי אמר לך היום אם בקלו תשמעו.

52. ליקוטי מוהר"ן תורה רעב

(תהלים צה) היום אם בקולו תשמעו, זה כלל גדול בעבודת השם, שלא ישים לנגד עיניו כ"א אותו היום, הן בעסק פרנסה והצטרפותו, צריך שלא יחשוב מיום לחבירו כמובא בספרים, וכן בעבודתו יתברך לא ישים לנגד עיניו כי אם אותו היום ואותו השעה, כי כשרוצין ליכנס בעבודת ה', נדמה להאדם כאלו הוא משא כבד, ואי אפשר לו לישא משא כבד כזו. אבל כשיחשוב שאין לו רק אותו היום, לא יהיה לו משא כלל, וגם שלא ידחה את עצמו מיום ליום, לאמר מחר אתחיל, מחר אתפלל בכוונה ובכח כראוי, וכיוצא בזה בשאר העבודות, כי אין לאדם בעולמו כ"א אותו היום ואותו השעה שעומד בו, כי יום המחרת הוא עולם אחר לגמרי. היום אם בקולו תשמעו, היום דייקא, והבן:

53. מעין בית השואבה נשא

הפטרה: (שופטים יג, ז-ח) ויאמר לי וגו' ועתה אל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמאה כי נזיר אלקים יהיה הנער מן הבטן וגו' ויעתר מנוח אל ה' ויאמר בי ה' איש האלקים אשר שלחת יבוא נא עוד אליו ויורנו מה נעשה לנער היולד.

הנה תפילת מנוח בכאן קשה להבין, וכי לא ידע פרשת נזיר הכתובה בתורה, ואם היה רוצה לדעת הלכות נזירות שבתורה שבע"פ האם היו חסרים חכמים ושופטים שהיה יכול לשאול אותם לברר כל פרט ופרט, שהרי ידע בשורת איש האלקים ש"נזיר אלקים יהיה הנער", וא"כ למה ועל מה התפלל שיתגלה איש האלקים אליו שנית. וביותר קשה שכשנעתר הקב"ה לתפלתו והופיע איש האלקים פעם שנית, הרי בהשקפה ראשונה לא חידש כלום ממה שצוה בהופעתו הראשונה לאשת מנוח, כדכתיב (פסוק יג-יד) "מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר, מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל וגו' כל אשר צויתיה תשמר".

והנראה בזה שאפילו היה מנוח יודע דיני נזירות לא היתה בקשתו אלא בהלכות חינוך, שרצה לדעת "מה נעשה לנער היולד" דייקא, שהיה תמוה בעיניו איך יצוה הקב"ה לאב לגדל ולחנך בן נזיר, בקדושה ובאיסורים נוספים על שאר העם, אם אין הוא בעצמו נזיר. ועל זה השיב לו המלאך שאין הכי נמי שגם האבא של הנער היולד נוספת צריך להתנהג כמו נזיר, וזהו פירוש הכתוב "מכל אשר אמרתי אל האשה" שתתנהג בימי ההריון "תשמר" גם אתה האב (כי על פי דקדוק יתכן ש"תשמר" הוא לשון נקבה נסתר ולשון זכר נוכח)

54. אסתר פרק ח פסוק ז - יז

(ז) ויאמר המלך אחשוורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית-המן נתתי לאסתר ואתו תלוי עליהעץ על אשר-שלח ידו ביהודיים ביהודים:

(ח) ואתם כתבו עליהיהודים פטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי-כתב אשר-נקתב בשם-המלך ונקתום בטבעת המלך אין להשיב:

(ט) ויקראו ספרי-המלך בעת-ההיא בחדש השלישי הוא-חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויקתב ככל-אשר-צוה מרדכי אל-היהודים ואל האספרדפנים והפחות ושרי המדינות אשרו מהדו ועד-לוש שבע ועשרים ומאה מדינה ומדינה וקתבה ועם ועם פלשגו ואל-היהודים פכתבם וכלשונם:

(י) ויקתב בשם המלך אחשוורוש ונקתום בטבעת המלך וישלח ספרים בידי הרצים בסוסים רכבי הרקש האשפתלים בני הרמכים:

(יא) אשר נתנו המלך ליהודים אשר בכל-עיר-ועיר להקהל ולעמד על-נפשם להשמיד ולהרג ולאבד את-כל-חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז:

- (יב) ביום אסד בכל-מדינות המלך אשורגוש בשלושה עשר לחדש שנים-עשר הוא-חדש אדר:
(יג) פתשגן הכתב להגנת דת בכל-מדינה ומדינה גלוי לכל-העמים ולהיות היהודיים היהודים עתודים
עתידים ליום הזה להגנם מאיביהם:
- (יד) הרצים רכבי הרקש האשורנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והגת נתנה בשושן הבירה:
(טו) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריח ביץ וארגמן
והעיר שושן צהלה ושמחה:
- (טז) ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר:
- (יז) ובכל-מדינה ומדינה ובכל-עיר ועיר מקום אשר דבר-המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים
משנה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתהדים כי-נפל פסד-היהודים עליהם: